

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Seimas 2021-uosius metus paskelbė mokslininko, botaniko, pedagogo, lietuvių kultūrinio sąjūdžio dalyvio, žemaičių raštijos veikėjo, mokslo terminų kūrėjo, bibliofilo, kunigo pranciškono Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais.

2021 m. pavasarį Kretingoje organizuota mokslinė-praktinė konferencija, kurios siekis – pristatyti visuomenei vieną iškiliausių XIX a. Žemaitijos asmenybių J. A. Pabrėžą, jo gyvenimo veiklą, skatinant Lietuvos visuomenę domėtis šia iškilia asmenybe, akcentuojant jo reikšmę Kretingos kraštui, Žemaitijai ir Lietuvai, supažindinti su jo darbų, idėjų pritaikomumu šiuolaikiniame gyvenime ir profesinėje veikloje.

J. A. Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. Kretingos apskrityje, Večių kaime, Jono ir Rožės Baužinskaitės Pabrėžų šeimoje. J. Pabrėžos gimimo metrikuose bei pirmosiose publikacijose rašoma, kad jis kilęs iš Ślepowrono herbo bajorų, tačiau vėlesnės, ypač sovietmečio, publikacijos jo giminę jau kildina iš valstiečių. Turbūt teisingiausiai kilmė skambėtų taip: „Jo tėvai buvo pasiturį kaimiečiai ūkininkai, paeiną iš Žemaičių bajorų giminės.“¹

Tėvai patys sūnų mokė namie, o 1785 m. išleido į vienintelę Vakarų Žemaitijos vidurinę – Karolštato aukštesniąją (paapygardinę) mokyklą, kurioje tuo metu dėstė geriausi mokytojai – tėvai jėzuitai. 1791 m. J. Pabrėža aukso medaliu baigė mokslus, 1792–1794 m. studijavo mediciną LDK Vyriausiojoje mokykloje Vilniuje (Vilniaus universitete), tačiau medicinos mokslų nepabaigė.

Daugumoje publikacijų rašoma, kad 1794 m. J. Pabrėža dalyvavo Tado Kosciuškos sukilime. Tiesiogiai tai liudijančių faktų kol kas nerasta, tačiau žinome, kad vadinajamajame Vilniaus sukilime dalyvavo universiteto profesorius Stuoka Gucevičius, buvęs J. Pabrėžos mokytojas Mykolas Šulcas ir nemažai studentų. Vienintelė užuomina – J. Pabrėžos laiškas tėvams, kuriame nerimauja, kad gal paskutinį kartą jie mato jo raštą, bet tegul neverkia: „Nesu ligšiolei kareiviui, o gal ir nebūsiu, jei nepaims prievarta.“² Taigi J. Pabrėža parašė tėvams atsisveikinimo laišką, o toliau – tik mūsų prielaidos... Žinome, kad sukilimas nutraukė Vilniaus universiteto studijas, kurios atgaivintos tik 1795 m. antrame pusmetyje. Atsižvelgę į J. F. Wolfgangui rašyto laiško eilutes, galėtume numanyti, kad J. Pabrėža tiesiog labai norėjo mokytis, troško žinių. Kadangi po sukilimo universiteto veikla nenuspėjamam laikui nutraukta, o Vilniuje buvo nesaugu, J. Pabrėža (gal net savo dėdės pranciškono patartas) žinių siekti patraukė į politinių ne-

¹ *Švento gyvenimo pavyzdys – Tėvas Ambrozijus Pabrėža*. (1940). Šv. Antano kalendorius, p. 59.

² Laišką cituoja M. Biržiška. (1944), Pabrėža Kretingos mokykloje ir Vilniaus universitete. *Atėitis*, kovo 24, p. 3.

ramumų nedrumsčiamą aukštojo mokslo įstaigą – Varnių kunigų seminariją. 1794 m. rugpjūčio 1 d., būdamas 23 metų amžiaus, jis tapo Varnių kunigų seminarijos klieriku.

Apie Jurgį Pabrėžą daugiausia žinome kaip apie liaudies gydytoją, mokslininką, kalbininką, botaniką, sveikos gyvensenos pradininką... Peržvelgę daugiau kaip šimto metų publikacijas spaudoje aptinkame vos keletą straipsnių apie J. A. Pabrėžą kaip kunigą, dvasininką, pamokslininką. Sovietmečio laikotarpio ideologijos rezultatas – didžiulė spraga J. A. Pabrėžos asmenybės paveiksle. Dar ir šiandien jis kartais vaizduojamas kaip nesuprastas savo laikmečio mokslininkas, kurį varžė prisiimtas luomas, kurio nenorėjo suprasti dvasininkija. Tačiau peržvelgę išlikusius J. A. Pabrėžos pamokslus ir jo asmeninius dvasinio tobulėjimo pasiryžimus, matome, kad pirmiausia jis troško sekti Nukryžiuotuoju Kristumi ir tobulai savo gyvenime vykdyti Dievo valią.

1796 m. vasario 26 d. Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis J. Pabrėžą įšventino kunigu. Per savo gyvenimą jis tarnavo šešiose žemaičių krašto parapijose: Šiluvoje (1796–1797, vikaras), Raudėnuose (1798–1800, administratorius), Tveruose (1800–1802, vikaras), Plungėje (1802–1807, vikaras), Kartenoje (1807–1817, altarisas), Kretingoje (1817–1849, pranciškonas tretininkas, gydytojas, mokslininkas: 1817–1821 – mokytojas, gimnazijos kapelionas, 1821–1826 – pamokslininkas [paskutiniai pamokslai užrašyti 1831 m.], 1826–1849 – emeritas).

Jaunas kunigas nuo pat pradžių jautė didelę atsakomybę už savo parapijiečių sielų išganyimą, rimtai ir atsakingai ruošėsi pamokslams: nuodugnai studijavo Šventąjį Raštą, įvairius teologijos, sielovados veikalus, stengėsi pažinti tos vietovės, kurioje pamokslaus, žmonių gyvenimo būdą, kad klausytojams pamokslas būtų aktualus ir suvokiamas. Perskaičius J. Pabrėžos sau pačiam rašytus dvasinio tobulėjimo pasiryžimus nestebina, kad eilinis kunigas parapijiečius taip veikė savo pavyzdžiu, giliu dvasiniu gyvenimu ir maldingumu: jo asmenybėje puikiai derėjo apaštališkoji, misionieriškoji veikla ir asmeninis asketiškas gyvenimas. Šiuolaikinis žmogus pasakytų, kad J. A. Pabrėža buvo kunigas maksimalistas, nes jo sau keliami reikalavimai buvo nerealistiški. Bet įdėmiau pažvelgus akivaizdu, kad jo siekis visada būti Dievo akivaizdoje yra nesenstantis, visais laikais aktualus dalykas, kaip visais laikais aktualus yra krikščioniškos artimo meilės mokslas, kurio tėvas Ambraziejus visą gyvenimą mokėsi ir kurio veiksmu bei žodžiu mokė kitus. J. A. Pabrėža yra asmuo, visapusiškai atitikęs dvasinio vadovo ir dvasios tėvo kriterijus.

J. Pabrėžos gyvenimas nuo pat vaikystės buvo susietas su pranciškonais: dėdė Aleksandras Pabrėža (miręs 1801-05-09) buvo pranciškonas, pats Jurgis mokėsi Kretingoje, gerai pažinojo brolių gyvenimą, tad kildavo mintis stoti į vienuolyną. 1802 m., dirbdamas Plungėje, net padarė pasiryžimą: „Pašalinti norą stoti į vienuolyną. Visa tai – pagunda.“³ Tačiau Dievo planui pasipriešinti neįmanoma: žmonės ir dabar mena legendą, kad 1815 m. pavasarį kun. J. Pabrėža buvo pakviestas pas ligonį ir didelio potvynio metu su Švč. Sakra-

³ Ryžtai, padaryti Plungėje 1802 m. In V. Gidžiūnas. (1993). *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*. Roma, p. 240.

mentu keltu kėlėsi per Miniją. Smarki vandens srovė nutraukė lyną ir keltą su žmonėmis ėmė blaškyti į visas puses. J. Pabrėža šaukėsi šv. Antano Paduviečio užtarimo pas Dievą, pasižadėdamas, jeigu išliks gyvas, įstos į Kretingos pranciškonų vienuolyną. Keltas su visais keleiviais toli užuolankoje saugiai pasiekė krantą.

Gavęs vyskupo leidimą, pranciškonų provincijolo Henriko Skačkausko priimtas, 1816 m. gruodžio 7 d., būdamas 45-erių metų amžiaus, J. Pabrėža įstojo į Kretingos Trečiąjį pranciškonų (tretininkų) ordiną ir Kartenoje pradėjo noviciatą. Po metų – 1817 m. gruodžio 9 d. – dalyvaujant vienuolyno gvardijonui t. Adjutui Paulauskui iškilmingai davė amžinuosius įžadus ir gavo Ambraziejaus (Ambrozijaus) vardą. Tretininkai, kaip ir Pirmojo ordino vienuoliai, dėvėjo pranciškonų abitą, laikėsi vienuolinės tvarkos, naudojosi visomis dvasi-
nėmis malonėmis, bet neturėjo teisės rinkti viršininkų ir patys būti jais renkami. J. Pabrėžai tiko, „kad zokono vyresnybė per visą amžį niekur nekilnotų“⁴, norėjo daugiau laiko turėti maldoms, studijoms ir žmonių gydymui. Tačiau priešastis, kodėl J. Pabrėža pasirinko tretininko, o ne vienuolio abitą, gali būti daug paprastesnė – tiesiog jau buvo peržengęs amžiaus ribą, kai priimama į bernardinų ordiną.

1817–1821 m. Kretingos gimnazijoje dėstė lotynų kalbą, gamtos mokslus, geografiją ir tikybą, buvo gimnazijos kapelionu. Dėstydamas gamtą su mokiniais rinko ir tyrinėjo Kretingos apylinkių augalus. 1821–1827 m. paskirtas Kretingos vienuolyno pamokslininku, jį kviesdavosi ir aplinkinių parapijų klebonai. Žemaičių krašte buvo populiariesnis net už Motiejų Valančių. J. A. Pabrėža aplankė beveik visas Žemaičių parapijas ir savo kruopščiai paruoštais ugningais pamokslais pasistatė sau paminklą. Vien jo pamokslų Kretingos vienuolyno bibliotekoje tarpukariu buvo šešios didžiulės ranka rašytos ir įrištos knygos (t. Jeronimas Pečkaitis mini šešias, P. Ruškys – penkias, o V. Gidžiūnui teko pamatyti tik tris pamokslų knygas).

Žemaičių vyskupo pareigas einantis Juozas Chrizostomas Gintila 1844 m. kukliam tretininkui J. Pabrėžai siūlė Alsėdžiuose eiti kapeliono ir sekretoriaus pareigas, kurių šis atsisakė taip argumentuodamas: „Mano sveikatos būklė ir nesugebėjimas tebūna aiški ir tikra priešastis, kodėl negaliu paklaustyti Jūsų valios.“⁵

Šiandien apie J. Pabrėžą daugiausia rašoma kaip apie botaniką, kurio darbai lietuvių–žemaičių kalba turi didžiausią išliekamąją vertę. Vis dėlto jo palikimas daug didesnis: apie 50 darbų botanikos tema, lotynų–lietuvių kalbų botanikos žodynas, augalų morfologijos lietuvių terminų žodynas, apie 800 augalų rūšių herbariumas, pirmasis lietuvių kalba parašytas 166 puslapių geografijos vadovėlis, geografijos terminų žodynas, 17 rankraščių, kuriuose aprašytos ligos, jų simptomai, gydymas, medicininių terminų žodynas, lotynų kalbos vadovėlis, apie 250 pamokslų įvairiais žmogaus gyvenimo ir tikėjimo klausimais, savotiškas filosofinis veikalas „Ryžtai“, kuriame sistemino savo gyvenimo principus. J. Pabrėža mokėjo lotynų, graikų, lenkų, lietuvių, rusų, bal-

⁴ M. Valančius. (2013). *Raštai*, T. 6. Vilnius, p. 413.

⁵ Vaižgantas. (1900). Medžiaga kunigo A. Pabrėžos biografijai. *Žinyčia*, Nr. 2, p. 72.

tarusių kalbas, skaitė daug įvairios literatūros, užsirašinėjo viską, kas jį domino, svarbias pastabas iš kitų mokslininkų darbų, be to, kruopščiai užrašydavo savo atradimus. Daugiausia rašė žemaičių kretingiškių tarme, taip pat lenkiškai ir lotyniškai. Yra išlikę ir keli jo eilėraščiai, kuriuos liaudis buvo pamėgusi ir jie buvo tapę dainomis.

Vis dėlto labiausiai J. Pabrėža žmonių sielas paveikė gebėjimu gydyti sielą ir kūną. Dėl polinkio į mediciną ir noro padėti ligoniams jis tapo liaudies gydytoju. Studijuodamas mediciną ir botaniką pas prof. F. Špicnagelį įgijo žinių apie vaistines žoles, tad tapęs kunigu mokė žmones iš jų pasigaminti vaistus ir jais gydytis. Tėvas Ambraziejus bendravo su žolininkėmis ir žolininkais, klausinėjo jų apie žoles, jų savybes, bet į užkalbėtojus žiūrėjo neigiamai. Galima tik spėlioti, knygoje rašo Viktoras Gidžiūnas, kokiam ligonių skaičiui jis padėjo fiziškai ir dvasiškai, kiek ašarų per savo gyvenimą nušluostė, kiek skausmų palengvino.

Kunigo J. Pabrėžos darbai turi didelę išliekamąją mokslinę ir kultūrinę vertę. Mokslui jie svarbūs kaip svarūs indėlis pažįstant Lietuvos florą ir pirmasis bandymas sukurti botanikos ir geografijos terminiją bei nomenklatūrą lietuvių kalba. Dalis jo sukurtų terminų tebevartojami ir šiandien. Rengdamas savo veikalus, matyt, norėjo ir botanika prisidėti prie tautos sąmonės žadinimo, augalų vardais primindamas jaunajai kartai senovinius pavadinimus. Taigi J. Pabrėža visa savo dvasia buvo lietuvis, mylėjo Lietuvos praeitį ir tą meilę kaip galėdamas stengėsi įžiebtį mokinių širdyse.

Nugyvenęs 78 metus, 9 mėnesius ir 15 dienų, senatvės ir ligų nukamuotas, kunigas J. Pabrėža tyliai mirė 1849 m. spalio 30 d., po ligonių priėmimo valandų (sirgdamas ir nepaisydamas aukštos temperatūros vyko pas ligonį), besimeldamas savo celėje, klūpodamas po kryžiumi. 1849 m. Žemaičių vyskupijoje mirusių kunigų sąrašė J. Pabrėža paminėtas su ypatinga pagarba: „Plenus dierum et meritorum“ (ilgai gyvenęs ir didžiai nusipelnęs). 1849 m. lapkričio 3 d. Kretingos vienuolyno gvardijonas Silvestras Stanevičius tėvą Ambraziejų palaidojo Kretingos kapinėse.

1895 m. vienuolyno gvardijonas Feliksas Rimkevičius ant kapo pastatė šviesaus granito kryžių. 1932 m. birželio 12 d. vienuolyno gvardijonas t. Augustinas Dirvelė pašventino ant J. A. Pabrėžos kapo pastatytą mūrinę neogotikinę koplyčią.

1993 m. birželio 26 d. švenčiant Kretingos vardo pirmojo paminėjimo 740 metų sukaktį, kun. Astijus Kungys OFM pašventino skulptoriaus Algirdo Boso ir architekto Sauliaus Manomaičio bronzinį paminklą skverelyje priešais bažnyčią, pastatytą Kretingos rajono valdžios bei visuomenės rūpesčiu, bylojantį kretingiškių meilę ir dėkingumą tėvui Ambraziejui.

J. Pabrėžos atminimas ir šiandien gyvas žmonių širdyse. Žemaičiai jį laiko šventuoju, nes ne vienas prie jo kapo yra patyręs stebuklą. Žmonės ateina pasimelsti, paprašyti užtarimo ligai ištikus ir dėl kasdienių reikalų. Net ir eilinėmis dienomis čia nuolat dega žvakės, o Vėlinių ir Visų šventųjų dienomis koplytėlė skęsta žvakelių jūroje.

Jolanta Klietkutė
Kretingos muziejus